

22 juni 2017

Hemma hos Lasse i Gatan

Äntligen fick jag träffa Lasse i Gatan. Kanske bör jag dock snarare säga, att jag fick se hans och hustruns marmorkistor i gravkoret i Onsala kyrka. Lasse i Gatan, även känd som "konungens kapare" och kommendör Lars Gathenhielm, har blivit sägenomsusad och omskriven som få. Hans hustru Ingela, som efter makens död övertog kaperiverksamheten (ibland övergående i sjöröveri), har blivit känd som en stark och självständig kvinna, vilket hon även var, fastän hon förvisso inte själv trampade skeppsdäck och inte själv fäktades med Tordenskiöld (så som det brukar gå till i Hollwoods piratfilmer).

Längst upp på Lasse i Gatans adelsvapen finns Göta lejon och två svenska örlogsflaggor. Foto: Lars Gahrn.

Sägenomsusade sarkofager

Göteborgs Hembygdsförbund anordnade lördagen den 27 maj en mycket trevlig och uppskattad bussresa till Onsala kyrka, Båt- och Sjöfartsmuseet i Onsala samt Äskhults by. En stor fördel med sådana resor är, att alla dörrar öppnas. Vi fick komma ner i gravkällaren öster om kyrkans kor. Där nere står Lasses och Ingelas båda marmorkistor, som tillsammans med Karl XIV Johans sarkofag från Älvdalen är de mest uppmärksammade och omtalade gravkistorna i vårt land. Enligt sägnen var dessa avsedda för den danske kungen och hans drottning. De sändes med ett fartyg till Danmark, men Lasse i Gatan uppbringade fartyget och tog sarkofagerna som gott byte. Danske kungen ville lösa ut sina kistor, men Lasse behöll dem för eget bruk. (Enligt en annan sägen skulle den danske kungen ha lyckats byta till sig sina kistor mot två likadana med inskrifter, som handlade om Lasse och Ingela.)

En av de två marmorsarkofagerna.

Dyrbara marmorkistor

Goda historier är sällan sanna. Ju bättre de är, desto mer sannolikt är, att de är uppdiktade. Albert Sandklef har kunnat påvisa, att Ingela efter Lasses död beställde kistorna och betalade införseltull för dem. Så var det med den saken. Den osanna sägnen har dock ett betydande underhållningsvärde just därigenom att den är osann. Fastän den är osann, återberättas den av alla guider, givetvis under framhållande av att den är osann, vilket ju är det roliga i denna makabra historia. Sägnen har dock vissa

inslag, som är helt riktiga och kan vara värda att stanna till inför. Sägnermakaren har helt riktigt varit medveten om att dessa kistor är mycket dyrbara. Sarkofager av sten är mycket ovanliga och förbehållna de rikaste och högst uppsatta, framför allt kungligheter. Lasse och Ingela vilar verkligen kungligt.

Danska kungligheter i marmorkistor

Även de rikaste hade som regel på sin höjd kistor av kopparplåt. Kistor av sten förekom endast undantagsvis. (Karl XII:s kanslichef, greve Carl Piper, vilar i en marmorsarkofag, men han är ett undantag.) Sägnermakaren har vidare vetat, att sarkofager i vit marmor var vanliga bland danska kungligheter. Vandrar man runt bland konungagravarna i Roskilde domkyrka, finner man många förnämliga marmorsarkofager i vit marmor. Den vita färgen gör utmärkt verkan. Marmor lyser vitt och mildrar det sorgliga intryck, som man lätt får i en gravkyrka. Också Ingela Gathenhielm och hennes rådgivare bör ha varit medvetna om marmorns lyskraft. De bör ha utnyttjat den medvetet. Nu är både tak och väggar vitkalkade nere i gravvalvet, men ursprungligen var de gulröda med mörkgråa pilastrar och fönsteromfattningar. De mörkare färgerna på väggarna och i taket bör ha medfört att kistorna lyste mer med sin vita färg.

Barfota gick man i det gamla bondesamhället, och barfota vandrade vår kunniga ciceron i Åskhults by.

En vägg med gammalt skeppsvirke.

Genomtänkt gravvalv

Vi har all anledning att föreställa oss, att gravkoret redan från början var avsett att vara en sevärdhet. Så dyrbara och vackert utarbetade kistor vill man inte gömma undan utan snarare visa för så många som möjligt. Färgsättningen var till för att framhäva kistorna. Dessutom finns ett konstfullt mönster i golvet. Här är tegelstenar lagda så, att de bildar ett kors med strålar i korsarmarnas vinklar. Allt är påkostat och genomtänkt. Dock förvånades man litet över att gravkällaren inte var större. Utrymmet kring kistorna är inte stort, och här är lågt i tak. På det stora hela måste man trots detta säga, att Gathenhielms har sört för att de efter sin död skulle bli en sevärdhet och även på detta sätt berika hembygden.

Skeppsplankor i ladans väggar

Kronan eller med andra ord konungen var angelägen om att få igång kaperiverksamheten för att störa fiendernas handel, för att bryta deras handelsspärr, och för att skaffa in varor till Sverige. Lars Gathenhielm och hans hustru Ingela gjorde på detta sätt viktiga insatser under det stora nordiska krigets slutskede. (Dessutom ägnade de sig åt ren brottslighet, bland annat sjöröveri, som var i lag förbjuden, men inte desto förekommer i alla tider, särskilt under krig.)

Själva blev de rika, vilket syns på sarkofagerna, som alltså är ärligen betalda (i och för sig med pengar, som ibland förvärvats på oärligt sätt). Deras verksamhet gav också ett visst välstånd åt deras bygd. Man behövde dock inte färdas långt för att möta den svenska fattigdomen. Från Onsala gick färden till Äskhults by. Där visades vi runt av en barfotaflicka, klädd i enklare allmogekläder, trevlig och väl påläst. I det gamla Fattigsverige gick man barfota för att spara skorna. Husen var omålade. Alla byggnader i Äskhult var gråa och saknade målarfärg. Så såg det ut förr. Sverige tillhörde Europas fattiga länder men var ändå litet av en stormakt på Lasse i Gatans tid på grund av nationell enighet, hård beskattning, som drabbade särskilt bönderna tungt, och storsatsningar på här och flotta. Ekarna, som växte kring byn, skulle användas till skeppsbyggeri. När skeppen hade tjänat ut, kunde bönderna dock få köpa tillbaka gamla ekplankor. Vår barfota ciceron pekade på en laduvägg, vars plankor hade märkliga hål för pluggar. Plankorna hade kommit från ett skepp, kanske inte ett skepp som hade tillhört Lasse i Gatan, men även härinne i inlandet fanns alltså ett samband med sjöfararnas bygder.

Matställe av historiskt intresse

Göteborgs Hembygdsförbunds bussresa i norra Halland förde oss alltså både till de rikas boningar och till de fattigas. Upplevelserna var omväxlande och berikande. Marja-Liisa Hokkanen, som ledde resan och hade valt utflyktsmålen, fick mycket beröm för denna resa. Hon hade rentav hittat ett historiskt intressant ställe att äta middag på, nämligen Skårs Gård. Ladugårdar och magasinsbyggnader hade omvandlats till intressanta restauranglokaler. Så som det brukar vara på landet, var maten både riklig och välsmakande.

Läs vidare

Onsala kyrka: En kyrkoberivning (Svenska kyrkan, Onsala församling), utan tryckår. (Uppgifter om gravkorets färgsättning finns på sidan 18.)

Albert Sandklef, Allmogesjöfart på Sveriges västkust 1575-1850 (Institutet för västsvensk kulturforskning, Skrifter 10, Lund 1973). På sidorna 197-200 behandlar Sandklef de beryktade sarkofagerna.

Lars Gahrn